

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

analyse — Muze en mentalisatie. Ik noem slechts een citaat: «Het is het register van het imaginaire en van de verbeelding, dat wordt opengetrokken door de moeder die haar kind toestaat zich geleidelijk van haar los te laten.»

De gehele uitgave (twee delen) van dit kennisverrijkende en tegelijk poëtisch literaire werkstuk van onze zuiderburen is een echte «aanrader». Ik hoop dat mijn Noord-Nederlandse «broddellapje» voldoende verleidt om kennis te nemen van twee bijzondere en zeer lezenswaardige boeken.

Koning Oedipus van zijn troon gestoten?

Bespreking van

Philippe Van Haute & Paul Verhaeghe (2006). *Voorbij Oedipus? Twee psychoanalytische verhandelingen over het Oedipuscomplex*. Amsterdam: Boom. ISBN 978 90 8506 153 3, 140 pp., € 21,50

JOS DE KROON

Bestaat het oedipuscomplex wel? Is het een universeel verschijnsel? Is het oedipuscomplex biologisch bepaald? Is er na Freud nog wel ruimte voor het oedipuscomplex? Kortom: leeft koning Oedipus nog wel of is hij alleen maar van zijn troon gestoten? Vragen die binnen de psychoanalytische wereld actueel zijn en daarbuiten ook wel leven. In de serie *Vragen aan Freud* bespreken twee Vlaamse psychoanalytici het oedipuscomplex zoals dat zich in zijn honderdjarig bestaan heeft ontwikkeld tot op de dag van vandaag. Volgens de achterflap van dit boek zou de status van het oedipuscomplex samenhangen met een al of niet blijvend belang van de psychoanalyse in onze cultuur. Er hangt dus veel van af. Parallel aan de discussie over het oedipus-

complex loopt het *nurture-nature* debat, dat op scherp wordt gezet door het onderzoek bij «wolfskinderen», zoals l'enfant sauvage d'Aveyron en het meer recente geval van het meisje Genie uit Los Angeles, dat op veertienjarige leeftijd in aanraking kwam met hulpverlenende instanties, nadat zij twaalf jaar van haar leven had doorgebracht in een kelder, vastgebonden aan een stoel. Zij was door haar waarschijnlijk schizofrene vader opgesloten en kreeg van hem water en voedsel maar hij sprak geen woord met haar; af en toe liet hij alleen maar wat gegrom horen. Genie gedroeg zich bij haar vondst als een zeer in zichzelf gekeerd meisje dat geen woord sprak. De wetenschappers lieten alle mogelijke tests en onderzoeken op haar los. Deze onderzoeken stonden in het teken van het *nurture-nature* debat. Wat is bij de mens aangeleerd en wat is genetisch verankerd? Genie had haar moeder na de geboorte nauwelijks gezien; zij was ernstig depressief. Vader liet zich alleen zien als een grommende beer die voedsel bracht. Wat kan er van een dergelijk kind terecht komen? Hoe heeft Genie zich gespiegeld aan de ander? Heeft de Ander zich überhaupt in haar bestaan geïnstalleerd en hoe? Is er sprake geweest van een tweede Ander, waarmee doorgaans het oedipale register wordt geopend? Wij weten het niet. Deze voor de psychoanalyse relevante vragen werden niet gesteld om de eenvoudige reden dat de onderzoekers niet op het idee kwamen. Voor hun is meten weten. Kennelijk heeft er zich binnen de menswetenschappen een paradigma-verschuiving voorgedaan waarin de psychoanalyse als onwetenschappelijk terzijde is geschoven.

In deze context is er een boek op de Nederlandse markt verschenen waarin het debat om het oedipuscomplex centraal staat. Is dat geen anachronisme? Voor wie is dit boek eigenlijk geschreven? Alleen voor gelovigen die steeds kleiner in aantal worden? Of is er toch nog een poging gedaan om aansluiting te vinden bij het moderne

*nurture-nature*debat? Ja, dat laatste is waar. Vooral in die delen van het boek waar de onderzoekingen op het terrein van het hechtingsgedrag naar voren worden gebracht. Is hechting een louter biologisch fenomeen waar de Ander als echte ander niet aan te pas hoeft te komen? De situatie tussen Genie en haar grommende vader. Of is hechting een verschijnsel waarbij het individu wordt ingeschreven en zichzelf inschrijft als subject in de cultuur, waar betekenis heerst, ook die der geslachten. Je zou kunnen zeggen dat het oedipuscomplex zich juist ophoudt in het grensgebied van *nurture* en *nature*, waar het biologische lichaam met zijn driften wordt voorzien van betekenis die door het subject wordt gedragen.

Voorbij Oedipus? laat in feite de structuur van het oedipuscomplex en het structurerende van de oedipale constellatie ongemoeid, maar zet andere accenten en laat de kritieken van postfreudianen zoals Klein, Lacan en Bion de revue passeren. Paul Verhaeghe geeft een vooral lacaniaanse visie op het oedipuscomplex waarin de moeder een cruciale rol krijgt toebedeeld en de symbolische castratie het psychoanalytisch domein wordt binnengevoerd. Hij probeert deze visie te verbinden met de moderne hechtingstheorie waar de naam van Fonagy aan is verbonden. Met deze koppeling heb ik persoonlijk nogal wat moeite, omdat Fonagy cum suis hechting en mentalisatie weliswaar met elkaar in verband brengt, maar beide fenomenen zoekt en ook zegt te vinden in de functionele hersenen. De Ander is dan niet meer dan een object dat deze hersenfuncties activeert. In de hechtingsgeschriften komen de termen 'impliciet' en 'expliciet geheugen' en 'spiegelneuronen' veelvuldig voor. Dat verraadt natuurlijk een heel andere benadering dan de lacaniaanse opvatting over symbolische castratie en aliënatie. Ik snap niet zo goed hoe deze opvattingen met elkaar verzoend kunnen worden.

In het tweede gedeelte van *Voorbij Oedipus?* breekt Philippe Van Haute een lans voor de opvattingen van Jean Laplanche, waarmee hij zich afzet tegen Lacan. Van Haute preferert de verleidingstheorie van Laplanche boven de gedachten dienaangaande van Lacan. Laplanche beweert dat de verleiding door de volwassene een antropologisch a priori is dat het mens-zijn als zodanig karakteriseert (p. 106). Verder vraagt de auteur zich af of Freud en Lacan zich niet te veel hebben laten (mis)leiden door de opvattingen over het traditionele westerse kerngezin waarin een doorslaggevende rol voor (de wet van) de vader is weggelegd. En: 'Is Lacans constitutieve verwijzing naar de Naam-van-de-Vader en de fundamentele rol van de fallus als betekenaar van het tekort iets anders dan een verabsolutering van een historisch gegroeide en contingente maatschappelijke en religieuze ordening die niet langer (helemaal) de onze is?' (p. 119). Ik zou de auteur op dit punt willen vragen of hij een cultuur kent waar het tekort géén rol speelt. Bestaat een cultuur niet bij gratie van het tekort? En ter verdediging van Lacan zou ik naar voren willen brengen dat het primaat van de Ander (met zijn of haar verleiding) overal in zijn teksten aanwezig is. Men denke aan zijn 'le désir est le désir de l'autre', wat niet alleen begrepen kan worden als het verlangen *naar* de ander maar ook als het verlangen *van* de ander. Bovendien is er de uitspraak van Lacan over de schepping van het subject: 'In den beginne was de Ander.' Duidelijker kan het niet, lijkt mij.

Dit boek zet zeker aan tot discussie. Na de lezing ervan bleef ik met vele vragen zitten, maar ik heb niet de indruk gekregen dat het oedipuscomplex is verdwenen ook al denken sommigen dat met het afbrokkelen van het kerngezin de laatste dagen van het oedipuscomplex zijn geteld.